

Брав найактивнішу участь у громадському житті. Був головою Харківського товариства грамотності, головою комітету 2-ї народної бібліотеки-читальні, деканом ф-ту суспільних наук Харківського народного ун-ту, лектором вищих жіночих юридичних курсів, головою ревізійної комісії Шатилівської лікарні, головою загальностудентського кооперативу м. Харкова, членом Центральної опікунської ради УСРР тощо. Відомий вчений і громадський діяч, він був обраний депутатом Харківської міської Ради депутатів трудящих XI, XII та XIII скликань.

Під час Другої світової війни, працюючи в Ташкентському юридичному інституті, С. проводив велику пропагандистську роботу, зокрема у військових з'єднаннях та шпиталях Радянської Армії. Агітатором, пропагандистом ідей марксизму-ленінізму він був до кінця свого життя.

З 1936, коли до програм юридичних навчальних закладів був уведений новий на той час предмет – теорія держави та права, С. почав його викладати, а з 1938 беззмінно працював у Харківському юридичному інституті завідувачем кафедри теорії держави та права.

Величезна ерудиція, високі моральні якості, громадська активність здобули С. глибоку повагу його колег та учнів. У 1946 у зв'язку з 70-річчям від дня народження та 45-річчям науково-педагогічної діяльності С. був нагороджений орденом «Трудового Червоного Прапора». Також нагороджений Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР та медаллю «За доблесний труд у Великій Вітчизняній війні».

О. Р. Дашковська.

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА – держава, яка визнає людину найвищою цінністю і з метою забезпечення кожному гідного рівня життя та ін. соціальних прав здійснює розподіл соціальних благ відповідно до принципів соціальної справедливості, солідарності та субсидіарності.

Виникнення поняття «соціальна держава» наприкінці 19 – на поч. 20 ст., а згодом і формування концепції соціальної правової держави стало якісно новим історичним етапом у процесі розвитку і вдосконалення вчення про правову державу. Саме поняття «соціальна держава» з'являється в науковій літературі в середині 19 ст. у працях нім. і франц. учених. Вважається, що вперше С. д. згадується в роботах Л. фон Штайна «Соціалізм і комунізм у сучасній Франції» та А. Пренса «Організація свободи і суспільний обов'язок».

Теоретична конструкція С. д. складалася поступово, відповідно до вимог життя. Процес її розвитку супроводжувався теоретичними пошуками широкого спектра суспільних сил. Становлення концепції відбувалося за участю трьох соціально-політичних традицій. Це, поперше, соціал-демократичний рух, який вимагав покласти відповідальність за соціальний захист населення переважно на державу. По-друге, лібералізм, який традиційно відстоює принцип невтручання держави у сферу особистого життя людини, а також в економіку. По-третє, християнство, яке висунуло принцип субсидіарності – право держави втручатися у сфери і питання суспільного життя, які не здатні вирішити індивід і інститути суспільства. У цілому саме за участю цих 3-х суспільних

сил ішло вдосконалення вчення про правову державу шляхом наповнення його соціально змістовними положеннями, які згодом стали постулатами концепції соціальної правової держави.

На відміну від правової держави, яка в цілому сприймається досить однозначно, держави соціальної в широкому значенні цього слова як єдиної концепції фактично не існує, що пояснює існування різноманітних моделей держави соціального спрямування.

С. д., і в цьому полягає її специфіка, у 2-й пол. 20 ст. конститується як одна зі стрижневих засад державності і справедливо вважається одним із фундаментальних елементів системи цінностей, властивої європейській політико-правовій культурі. Ураховуючи ту напругу, яку спричиняє закріплення принципу С. д. на конституційному рівні, вона позбавляється властивостей самодостатності та саморегулювання. Хоча як конституційний принцип вона і має відносну самостійність, однак не може бути усвідомлена поза їх системою. Як наслідок, сучасні теорія і практика конституціоналізму вимагають розгляду принципу С. д. як елементу описативної концепції демократичної, соціальної, правової державності. Ця концепція поєднує ідеї про права людини, демократію, соціальну правову державність у систему, в якій вони узгоджуються між собою. При цьому внаслідок дифузії з'являється те нове, чого не існувало в жодному з елементів, які утворили систему, що не може бути представлено як адитивна сума властивостей елементів.

У багатьох країнах Європи конституції проголошують державу соціальною і правовою, але при цьому не міс-

ють деталізованої концепції державності, зміст якої має бути розкритий на практиці. Слід зазначити, якщо б конституції не містили відповідного визначення, юридична сила С. д. як конституційного принципу, наявність якого лише припускається, не впливала без сумніву з ін. правових приписів. Тільки пряме визнання держави соціальною дозволяє стверджувати, що конституційному устрою певної країни притаманний принцип С. д., завдяки чому він набуває вищої імперативної сили і стає загальнозначущим.

Співвідношення С. д. із традиційними конституційними принципами дає підстави визнати її як принцип, аналогічний ін. засадам державного ладу. Завдяки цьому окреслюються ті межі, в яких вона повинна діяти, аби не суперечити вимогам демократичної, правової державності, за допомогою яких забезпечуються політична єдність і правильне розуміння завдань, поставлених громадянським суспільством перед державою. Унаслідок цього проголошення держави соціальною не потребує змін в організації влади, яка передбачена демократичною, правовою державою.

Оскільки С. д. є ознакою правової, котра розглядається як форма організації громадянського суспільства, то вона закономірно визнається продуктом останнього. Утілення принципів демократичної, правової держави створює певні передумови для досягнення соціальної рівності, тоді як реалізацію положень С. д. можна розглядати як діяльність, що сприяє попередженню руйнації демократичних, правових цінностей, розмиванню правової державності

внаслідок зростання радикалізму в суспільстві.

У процесі осягнення феномену С. д. необхідно звертатися до норм законодавства, судової практики та аналізу існуючих традицій. Тому формування її моделі відбувається в процесі руху від висунення загального поняття С. д. і далі через аналіз позитивно-правової конкретики.

Конституційна невизначеність С. д. дозволяє громадянському суспільству залежно від потреб і матеріальних можливостей за допомогою демократичної процедури виборів істотно впливати на напрями й обсяги її діяльності. Саме позиція професійних груп, громадських організацій, верств населення, суспільства в цілому створює той клімат, в якому відбувається прийняття рішення щодо долі С. д. та соціальних програм, в яких вона дістає свій безпосередній вияв.

Основними ознаками С. д. є такі: проголошення людини найвищою соціальною цінністю; спрямованість діяльності на забезпечення соціальних прав; С. д. ґрунтується на принципах солідарності, соціальної відповідальності, соціальної справедливості та субсидіарності; забезпечення перерозподілу соціальних благ; існування соціальних обов'язків держави щодо своїх громадян (обов'язок політики соціального забезпечення, обов'язок політики забезпечення соціального миру).

Імперативом для С. д. є вимога служіння громадянському суспільству, сприяння його функціонуванню. Що ж стосується визначення пріоритетів у межах цього завдання, прийомів і засобів його реалізації, то в цьому держа-

ва має бути достатньо самостійною і незалежною за умови додержання нею рамочних угод, які створює формула «демократична, соціальна правова держава». Тому держава як представник усього суспільства не повинна допускати ототожнення інтересів окремих груп з інтересами суспільства в цілому.

Лит.: Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України. К., 2000; Яковюк І. Виникнення та розвиток концепції соціальної держави // Вісник Академії правових наук України, 2001, № 2 (25); Його ж. Соціальна держава: до визначення змісту поняття // Вісник Академії правових наук України, 2001, № 3 (26); Панкевич О. З. Соціальна держава: проблеми загальної теорії. Л., 2004; Пасько Я. І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння. К., 2008; Кочеткова Л. Н. Теория социального государства Лоренца фон Штейна // Философия и общество, 2011, № 3; Соціальна держава: досвід політико-економічного аналізу / за ред. Л. С. Шевченко. Х., 2012; Окладна М. Г., Яковюк І. В. Соціальна політика Європейського Союзу: становлення і розвиток. Х., 2016 (Серія: Наукові доповіді, вип. 19).

І. В. Яковюк.

СПЕЦІАЛІЗОВАНИ НОРМИ ПРАВА («норми спеціальної дії», «спеціальні норми права», «норми про норми») – обов'язкові, формально-визначені, цілісні, логічно завершені правила поведінки підвищеного рівня загальності, що відповідають визнаній у суспільстві мірі свободи, рівності та справедливості, встановлені, санкціоновані та гарантовані державою або ін. уповноваженим